

آشنایی با «نهج السعاده» جامع‌ترین فرهنگ سخنان امیرالمومنین (ع)

کتاب «نهج السعاده فی مستدرک نهج البلاغه» اثر علامه محمدباقر محمودی، جامع‌ترین دایره المعارف سخنان امیرالمومنین (ع) است...

کتاب «نهج السعاده فی مستدرک نهج البلاغه» اثر علامه محمدباقر محمودی، جامع‌ترین دایره المعارف سخنان امیرالمومنین (ع) است که بیش از ۵۰۰ خطبه، ۲۰۰ نامه، ۱۱۹ دعای منسوب به امام را دربرگرفته است.

خبرگزاری مهر - گروه دین و اندیشه - مصطفی شاکری: کتاب «نهج السعاده فی مستدرک نهج البلاغه» اثر علامه محمدباقر محمودی، جامع‌ترین دایره المعارف سخنان امیرالمومنین (ع) است که بیش از ۵۰۰ خطبه، ۲۰۰ نامه، ۱۱۹ دعا، ۸۱ وصیت و تعداد زیادی از کلمات قصار و همچنین مجموعه اشعار منسوب به امام علی (ع) را در بر گرفته است و در چهارده جلد تنظیم شده است.

در تدوین این اثر، از منابع تمام فرق اسلامی استفاده شده و در مقایسه با سایر کتاب‌های مشابه، گسترده‌ترین کتابی است که با ذکر سند و منابع تدوین شده و محصول نیم قرن جست و جوی نویسندگان در میان هزاران کتاب خطی و چاپی است.

جهت آشنایی بیشتر با این اثر ارزشمند با حجت الاسلام محمدجواد محمودی، فرزند علامه محمودی و عضو هیئت مدیره مجمع احیای فرهنگ اسلامی گفت و گو کردیم که مشروح آن را در ادامه می‌خوانید؛

* به عنوان پرسش نخست توضیحی پیرامون زندگی شیخ محمدباقر محمودی و شخصیت علمی ایشان بفرمائید.

علامه شیخ محمدباقر محمودی متولد سال ۱۳۰۲ شمسی بودند و در فروردین سال ۸۵ از دنیا رفتند یعنی حدود ۸۳ سال عمر کردند. تا حدود ۱۹ سالگی در محل تولدشان که محلی در جنوب استان فارس زندگی می‌کردند و پس از آن هجرت کردند که داستان هجرتشان را خودشان مفصل در زندگینامه شان نوشتند. با پای پیاده و سختی بسیار خودشان را به بوشهر رساندند و از آنجا به شهر نجف رفتند و تا سال ۱۳۵۸ در عراق بودند. ایشان تالیفات خود را در عراق آغاز کرد و نهایتاً در سال ۱۳۵۸ به قم مهاجرت کردند و در نزدیک حرم حضرت معصومه (س) مستقر شدند و تا آخر عمرشان در همین شهر زندگی کردند و آثارشان را عمدتاً در قم سروسامان دادند.

ایشان زمانی که در نجف بودند اساتید زیادی دیدند و از افراد پراستاد بودند ولی در خصوص این رشته تحقیقی این توفیق را داشتند با دو نفر از بزرگان اهل قلم و سرشناس محشور باشند یکی علامه شیخ عبدالحسین امینی صاحب کتاب الغدیر و دیگری شیخ آقابزرگ تهرانی صاحب کتاب الذریعه. ایشان با این دو نفر محشور بودند و فراوان از آنها یاد می‌کردند و خودشان را مدیون این دو نفر می‌دانستند. در زمان حیات ایشان یک زندگینامه ای با عنوان «رنج و ایثار» درباره ایشان منتشر شد که در آنجا به تفصیل درباره اساتیدشان توضیح دادند.

در رابطه با زندگی علمی ایشان باید عرض کنم که خودشان این خاطره را نقل می‌کردند: در کربلا که بودم هر روز بعد از نماز صبح با چهار نفر از طلبه های هم دوره خودم مصاحبه ای درباره احادیث اهل بیت (ع) داشتم و محور بحث ما کتاب بحارالانوار علامه مجلسی بود که احادیث آن را می‌خواندیم و شرح و بررسی می‌کردیم. من دیدم در بحار بسیاری از سخنان امیرالمومنین (ع) وجود دارد که در نهج البلاغه نیست و چون خیلی به نهج البلاغه علاقه داشتم این مسئله برایم مایه تعجب بود لذا جرقه ای به ذهنم زد تا دنبال سخنان امیرالمومنین (ع) که در نهج البلاغه نیامده است بروم. لذا ایشان با برخی اساتید مشورت می‌کند و همانجا برای تألیف مهمترین اثرش که نهج السعاده است زمینه سازی می‌شود و ایشان از همانجا شروع به جمع آوری سخنان امیرالمومنین (ع) می‌کند. ایشان ساکن کربلا بودند ولی هر هفته چهار روز به نجف می‌رفتند و در کتابخانه علامه امینی حضور پیدا می‌کردند و مشغول تحقیق و تألیف می‌شدند.

حیف است این نکته را نگویم که دو بیت شعر به زبان عربی در اول یکی از آثار ایشان دیدم که خیلی فشنگ است؛ نوشتند: «و ما من کاتب الا سیفنی / و بیقی الدهر ما کتبت یداه / و لا تکتب بکفک غیر شیء / یسرک یوم القیامه عن یراه» یعنی هیچ نویسنده ای نیست مگر اینکه می‌میرد ولی آن چیزهایی که انسان بنویسد می‌ماند، چیزی را بنویس که در روز قیامت مایه چشم روشنی تو باشد. به همین جهت ایشان هرچه نوشته است همه اش درباره اهل بیت (ع) است؛ یا پیرامون سخنان ائمه (ع)، یا فضائل ایشان یا اینکه تاریخ اهل بیت (ع) است.

ایشان جمعاً سی عنوان اثر دارد که برخی تک جلد است، برخی دو جلدی است و مفصل ترینش دوازده جلدی است و در مجموع مشتمل بر پنجاه جلد کتاب است.

* درباره کتاب نهج السعاده و ویژگی های این اثر و امتیازاتی که نسبت به سایر کتب مشابه دارد توضیح بفرمائید.

در میان آثار علامه محمودی دو اثر اهمیت بیشتری دارد، یک کتابی به نام «عبرات المصطفین» که پیرامون تاریخ کربلا و مقتل سیدالشهداء است و در آن از معتبرترین منابع مطالب را نقل کرده است و از بسیاری از مطالبی که شهید مطهری به عنوان تحریفات عاشورا ذکر می کند پاکسازی شده است. دومین اثر نهج السعاده است که مهمترین اثر علامه محمودی است و ایشان را باید به عنوان صاحب نهج السعاده معرفی کرد.

اگر بخواهم مقایسه ای بین نهج البلاغه و نهج السعاده داشته باشم باید عرض کنم مرحوم سیدرضی بر اساس برنامه ای که در مورد بررسی فصاحت و بلاغت کلمات امیرالمومنین (ع) در نظر داشت تصمیم گرفت اثری را به وجود بیاورد که در نوع خودش شاهکار است و نمی توان ایرادی به سیدرضی وارد ساخت. در عین حال ما که در این فاصله زمانی از امیرالمومنین (ع) قرار گرفتیم می دانیم سخنانی که از معصومین نقل می شود باید چندین ویژگی داشته باشد اولاً سند داشته باشد، ثانیاً منبع و مصدرش نقل شود، ثالثاً جامع باشد چون هرچه آنها فرمودند به نفع جامعه است و به تعبیر امام باقر (ع) هر جا بروید علم صحیح را جز در خاندان ما اهل بیت پیدا نخواهید کرد. پس هرچه امیرالمومنین (ع) فرموده بعد از وحی بالاترین سخن است.

با این مقدمه اگر بخواهم نهج البلاغه و نهج السعاده را مقایسه کنم، در نهج البلاغه ۲۴۱ خطبه آمده است، صرف نظر از اینکه سند ندارد و منابعش معرفی نشده است و همین مقدار هم که نقد شده منقطع است و همه خطبه نیامده است ولی در نهج السعاده بیش از ۵۰۰ خطبه نقل شده است. در نهج البلاغه ۷۹ نامه آمده ولی در نهج السعاده بالای ۱۸۰ نامه نقل شده است. همچنین در نهج البلاغه در رابطه با کلمات قصار ۲۶۹ کلمه آمده است در حالی که در نهج السعاده بسیار گسترده تر است.

از ویژگی های نهج السعاده که نمونه آن را جای دیگر ندیدم این است مؤلف نهج السعاده کلمات امیرالمومنین (ع) را بر اساس چینش تاریخی تنظیم کرده است یعنی اولین کلامی که توانسته تاریخ صدورش را پیدا کند در ابتدای کتاب آورده و بقیه مطالب را همینطور تنظیم کرده است. بخشی از کلمات که تاریخ صدور آنها معلوم نبوده در جلد مستقلی ذکر کرده است. مثلاً اولین خطبه حضرت مربوط به عصر پیامبر است که درباره ازدواج با حضرت زهرا (س) است. وقتی پیامبر (ص) در مسجد حاضر شد و به مردم خبر دادند که امیرالمومنین (ع) و حضرت فاطمه (س) می خواهند با هم ازدواج کنند، خود پیامبر (ص) ابتدا خطبه ای را بیان می فرمایند و پس از ایشان امیرالمومنین نیز در محضر پیامبر (ص) خطبه ای می خوانند. این اولین خطبه و اولین کلام در نهج السعاده است.

نکته دیگری که در رابطه با نهج السعاده قابل ذکر است این است سیدرضی نهج البلاغه را در سه بخش کلمات، نامه ها و قصار تنظیم کرده است ولی علامه محمودی نهج السعاده را در شش بخش تنظیم کرده است و علاوه بر خطبه ها و نامه ها و قصار، سه بخش دیگر اضافه کرده است. یک بخش تحت عنوان ادعیه امیرالمومنین (ع) مثل دعای کمیل که این بخش مشتمل بر ۱۱۹ دعا است. ایشان دو جلد تحت عنوان وصایا تنظیم کرده است چه وصایایی که به صورت مکتوب بوده است چه توصیه هایی که مکتوب نبوده است. یک جلد دیگر از نهج السعاده که جلد چهاردهم است شامل اشعاری است که امیرالمومنین (ع) انشاء یا انشاد فرمودند، یعنی یا خودشان سرودند یا سروده های دیگران را می خوانند. نظر علامه محمودی این بود آنچه انشا حضرت باشد و برایش دلیل قطعی داشته باشیم کم است ولی غالباً اشعاری که از حضرت نقل شده است انشاد بوده و حضرت شعر دیگران را می خوانده.

یک نکته هم در رابطه با امتیاز نهج السعاده نسبت به کتب مشابه عرض کنم و آن اینکه کتاب های دیگران جزئی است و افرادی که مستدرک نوشتند چند خطبه محدود را آوردند و کارشان جامع نیست ولی سعی نهج السعاده بر این است که جامع باشد یعنی ایشان به هر چیزی دسترسی داشته و می توانسته شاهدهی بر انتساب آن به امیرالمومنین (ع) پیدا کند جمع کرده است. دوم اینکه گاهی کتاب هایی درباره امیرالمومنین (ع) جمع آوری شده است که از حیث مجلدات و حجم زیاد است چون خیلی چیزها را به اسم آن حضرت جمع کردند که شامل فضائل یا مسند است؛ مسند یعنی سند روایت به علی (ع) برسد ولی علی (ع) این مطلب را از پیامبر (ص) نقل کرده باشد. خیلی ها آمدند اینها را به عنوان کلمات امیرالمومنین جمع کردند ولی نهج السعاده این امتیاز را دارد مطالبی را جمع آوری کرده است که منحصرأ سخن خود آن حضرت باشد و از دو لب مبارک آن حضرت جاری شده باشد یا خودشان کتابت کرده باشند. البته انسان از خطا مصون نیست و در نهج السعاده چند نمونه از این سهوها پیش آمده که باید اصلاح شود.

*سوال آخرم درباره وضعیت چاپ و نشر این کتاب بود. لطفاً در این زمینه توضیح بفرمائید.

در زمان سابق که علامه محمودی می خواست کتاب ها را برای چاپ و نشر آماده کند با مشکلات زیادی مواجه بود. ایشان یک طلبه غریب در عراق بود که اتفاقاً از اسم و رسم گریزان بود و در جلسات حاضر نمی شد تا به کار خودش برسد. حتی یکبار از ایشان سوال کردم که شما در نجف تدریس هم داشتید؟ ایشان پاسخ داد بله مدتی تدریس کردم ولی دیدم مطالعاتی که می خواهم درباره اهل بیت (ع) انجام دهم متولی ندارد ولی برای تدریس متولی زیاد است لذا تدریس را رها کردم. به هر ترتیب ایشان برای چاپ کتاب با مشکلات زیادی مواجه بود. وقتی ایشان در قم مستقر شدند دوستان و بستگان برای کمک ایشان اعلام آمادگی کردند و مؤسسه ای به نام مجمع احیای فرهنگ اسلامی در زمان حیات ایشان راه افتاد که بعد از درگذشت ایشان هم مشغول احیای آثار ایشان است.

باید توجه داشت که مرحوم علامه کارهایش را انفرادی انجام می داد و از طرفی دسترسی به همه منابع نداشت لذا کار برایشان خیلی دشوار بود ولی در عصر ما دسترسی به رایانه فراوان است و منابع بسیاری در اختیار ما است لذا گروهی از دوستان در مجمع عهده دار تصحیح آثار علامه شدند و در حال حاضر نهج السعادة مشغول بازنویسی است و احتمالاً بخش خطبه ها تا پایان امسال تمام می شود و همزمان گروه های دیگر روی بخش های دیگر آن مشغول به کار هستند. در نهایت امیدواریم سال آینده کتاب آماده چاپ شود و یک مجموعه ارزشمند و جامع درباره سخنان امیرالمومنین (ع) منتشر شود.